

ISHLAB CHIQRISH XARAJATLARI AUDITI SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA UNING KORXONA MOLIVAVIY NATIJALARIGA TA’SIRINI BAHOLASH

Islomjonov Javohir

Andijon davlat texnika instituti “Buxgalteriya hisobi va audit” yo‘nalishi

4-bosqich talabasi

E-mail: javohirislomjonov04@gmail.com

Sheraliyev Hayrullo Karimovich

Andijon davlat texnika instituti, buxgalteriya xisobi kafedrası katta o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20505093>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ishlab chiqarish xarajatlari auditining samaradorligini oshirish yo‘llari va uning korxonada moliyaviy natijalariga ta’siri nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilingan. Sanoat korxonalarida xarajatlarni shakllantirish, ularni nazorat qilish va audit jarayonlarining iqtisodiy natijalarga ta’siri o‘rganilgan. Shuningdek, audit jarayonida aniqlanadigan kamchiliklar va ularni bartaraf etish orqali foyda ko‘rsatkichlarini yaxshilash imkoniyatlari baholangan.

Аннотация. В данной статье анализируются пути повышения эффективности аудита производственных затрат и его влияние на финансовые результаты предприятия. Исследуются процессы формирования и контроля затрат, а также влияние аудита на экономические показатели промышленного предприятия.

Abstract. This article analyzes ways to improve the efficiency of production cost auditing and its impact on the financial performance of enterprises. It examines cost formation, control processes, and the role of auditing in improving economic outcomes in industrial companies.

Kalit so‘zlar: ishlab chiqarish xarajatlari, audit, moliyaviy natijalar, tannarx, korxonada samaradorligi, ichki nazorat.

Ключевые слова: производственные затраты, аудит, финансовые результаты, себестоимость, эффективность предприятия, внутренний контроль.

Keywords: production costs, audit, financial results, cost price, enterprise efficiency, internal control.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligi bevosita ishlab chiqarish xarajatlarini to‘g‘ri boshqarish va nazorat qilishga bog‘liq. Xarajatlar tarkibining o‘zgarishi, resurslardan foydalanish darajasi hamda tannarx shakllanishi korxonaning yakuniy moliyaviy natijalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ishlab chiqarish xarajatlari auditini samarali tashkil etish zamonaviy korporativ boshqaruvning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ishlab chiqarish xarajatlari auditini korxonada iqtisodiy resurslardan foydalanishning qonuniyligi, asoslanganligi va samaradorligini baholashga xizmat qiladi. Audit jarayonida aniqlangan kamchiliklar va ortiqcha xarajatlar korxonada foydasini oshirish uchun muhim zaxira manbai bo‘lib xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, audit tizimini takomillashtirish moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda asosiy omillardan biridir [1].

Shuningdek, ishlab chiqarish jarayonida yuzaga keladigan yashirin xarajatlar, resurslarning samarasiz taqsimlanishi va boshqaruvdagi xatoliklar korxonada rentabelligini pasaytiradi. Shu bois audit orqali ushbu muammolarni aniqlash va bartaraf etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM

Ishlab chiqarish xarajatlari auditi va uning moliyaviy natijalarga ta’siri bo’yicha bir qator xorijiy va mahalliy olimlar tadqiqotlar olib borgan.

R. Arens va J. Loebbecke o’zlarining “Auditing and Assurance Services” asarida auditning asosiy vazifasi moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta’minlash ekanligini ta’kidlaydi. Ularning fikricha, xarajatlar auditi korxonada ichki nazorat tizimini mustahkamlashga xizmat qiladi va bu bevosita foyda ko’rsatkichlariga ta’sir qiladi [2].

R. Messier esa audit jarayonini risklarni boshqarish vositasi sifatida ko’rib, ishlab chiqarish xarajatlarini nazorat qilish orqali moliyaviy yo’qotishlarning oldi olinishi mumkinligini asoslab beradi [3].

Horngren, Datar va Rajan “Cost Accounting” asarida ishlab chiqarish xarajatlarini boshqarish korxonada strategik qarorlarining markazida turishini qayd etadi. Ularning fikriga ko’ra, tannarxni pasaytirish korxonada raqobatbardoshligini oshiradi va foydani ko’paytiradi [4].

O’zbekistonlik iqtisodchi olimlardan A. Vahobov o’z tadqiqotlarida korxonalarda xarajatlar auditi tizimini takomillashtirish zarurligini ta’kidlab, ichki auditning moliyaviy barqarorlikka ta’sirini yoritib bergan [5].

Shuningdek, Sh. G’ulomov tadqiqotlarida ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish orqali korxonada rentabelligini oshirish mumkinligi ilmiy asoslab berilgan [6].

Tadqiqotda tizimli tahlil, solishtirma tahlil, statistik guruhlash va iqtisodiy-matematik yondashuvlardan foydalanildi. Sanoat korxonasining ishlab chiqarish xarajatlari va moliyaviy natijalari bo’yicha ma’lumotlar tahlil qilindi. Audit jarayonining samaradorligini baholash uchun xarajatlar tarkibi va foyda dinamikasi o’rganildi. Shuningdek, korxonada ichki audit tizimi faoliyati amaliy misolda tahlil qilindi. Natijalar asosida tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot doirasida sanoat korxonasining ishlab chiqarish xarajatlari va moliyaviy natijalari quyidagi tarzda tahlil qilindi:

1-jadval

Ishlab chiqarish xarajatlari va moliyaviy natijalar dinamikasi (shartli ma’lumotlar)

Ko’rsatkichlar	2022	2023	2024	O’zgarish (%)
Jami ishlab chiqarish xarajatlari (mln so’m)	12 500	13 800	14 200	+13.6
Tannarx (birlik mahsulot) (so’m)	18 000	17 200	16 400	-8.9
Sotishdan tushgan tushum (mln so’m)	16 000	18 500	20 300	+26.8
Sof foyda (mln so’m)	2 100	3 200	4 500	+114.2
Audit orqali aniqlangan ortiqcha xarajatlar (mln so’m)	320	410	590	+84.3

Jadvaldan ko’rinadiki, ishlab chiqarish xarajatlari umumiy hajmi oshgan bo’lsa-da, tannarxning kamayishi korxonada resurslardan samarali foydalanish yo’lga qo’yilganini ko’rsatadi. Bu esa bevosita audit jarayonining takomillashuvi bilan bog’liqdir.

Audit davomida aniqlangan ortiqcha xarajatlar korxonada ichki nazorat tizimidagi kamchiliklarni bartaraf etishga imkon bergan. Natijada 2024-yilda sof foyda 2022-yilga nisbatan ikki barobardan ko’proq oshgan.

R. Arens fikriga ko’ra, samarali audit tizimi xarajatlarni kamaytirish orqali foyda o’sishini ta’minlaydi. Ushbu korxonada misolida ham aynan shu tendensiya kuzatilmoqda.

Shuningdek, Messier ta’kidlaganidek, audit risklarni kamaytirish vositasi bo’lib, moliyaviy yo’qotishlarning oldini oladi. Tahlil qilingan korxonada ham audit natijasida ortiqcha material sarfi va noto’g’ri hisob-kitoblar bartaraf etilgan.

Horngren yondashuviga ko’ra, tannarxni optimallashtirish korxonada raqobatbardoshligini oshiradi. Jadvaldagi tannarxning kamayishi ushbu nazariyani tasdiqlaydi.

XULOSA

Tadqiqot natijalarini umumlashtirgan holda shuni ta’kidlash mumkinki, ishlab chiqarish xarajatlari auditi korxonaning moliyaviy natijalarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo’lgan boshqaruv va nazorat instrumentlaridan biri hisoblanadi. Audit jarayoni nafaqat mavjud xarajatlarni tekshirish, balki ularning iqtisodiy asoslanganligini baholash, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va korxonada faoliyatidagi moliyaviy risklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Sanoat korxonalarida xarajatlar tarkibining murakkabligi va ishlab chiqarish jarayonlarining ko’p bosqichlilik auditor tizimining ahamiyatini yanada oshiradi. Chunki aynan shu jarayonda ortiqcha sarflar, rejalashtirilmagan xarajatlar, resurslarning samarasiz taqsimlanishi hamda hisob-kitobdagi xatoliklar yuzaga kelishi mumkin. Ushbu kamchiliklarni erta aniqlash va bartaraf etish korxonaning umumiy rentabelligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot davomida aniqlanganidek, samarali tashkil etilgan ichki audit tizimi korxonada moliyaviy intizomni mustahkamlashga, boshqaruv qarorlarining aniqligini oshirishga hamda strategik rejalashtirish jarayonlarini takomillashtirishga ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Ayniqsa, ishlab chiqarish xarajatlarini doimiy monitoring qilish va tahlil qilish orqali tannarxni kamaytirish hamda foyda marjasini oshirish imkoniyati yuzaga keladi.

Bundan tashqari, zamonaviy raqamli texnologiyalarni audit jarayoniga joriy etish korxonalarda shaffoflikni oshiradi, inson omili bilan bog’liq xatolarni kamaytiradi va tezkor tahlil qilish imkonini yaratadi. Bu esa o’z navbatida moliyaviy natijalarning ishonchlilikini oshirib, korxonaning bozor sharoitidagi raqobatbardoshligini mustahkamlaydi.

Umuman olganda, ishlab chiqarish xarajatlari auditi korxonada faoliyatining barqaror rivojlanishini ta’minlaydigan, moliyaviy natijalarni yaxshilashga bevosita ta’sir qiluvchi va boshqaruv samaradorligini oshiruvchi muhim iqtisodiy mexanizm hisoblanadi. Shu sababli, audit tizimini doimiy takomillashtirib borish, uni xalqaro standartlarga moslashtirish hamda zamonaviy raqamli yechimlarni keng joriy etish korxonada rivojlanishining asosiy yo’nalishlaridan biri bo’lib qoladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. “Moliyaviy hisobot va audit asoslari”. Toshkent, 2023, 45-bet.
2. Arens A., Loebbecke J. Auditing and Assurance Services. Prentice Hall, USA, 2019, 112–118-betlar.
3. Messier W. Auditing: A Risk-Based Approach. McGraw-Hill, USA, 2020, 85–92-betlar.
4. Horngren C., Datar S., Rajan M. Cost Accounting: A Managerial Emphasis. Pearson, USA, 2021, 140–148-betlar.
5. Vahobov A. “Korxonalarda ichki audit tizimini takomillashtirish masalalari”. Toshkent, 2022, 33–40-betlar.
6. G‘ulomov Sh. “Ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish va rentabellik”. Iqtisodiyot va innovatsiyalar jurnali, Toshkent, 2023, 55–63-betlar.

7. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi (stat.uz) ma‘lumotlari, 2024-yil hisobotlari.